Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 50, Şubat 2021, s. 804-818

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.48624>

Dr. Gayaz AKHMETSHİN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir,
gayazakhmet@gmail.com

RUSYA MÜSTEŞRİKLERİN VE İSLAM ALİMLERİN ESERLERİNDE KUR'AN VE SOSYAL PROBLEMLER MESELESİ

Özet

Uzun zamandır Rusya'daki tarihçiler ve müsteşrikler kendi çalışmaları için eskiden Rusya'da Kur'an ve İslam hakkında latin, yunan, leh dillerinden rusçaya çevirilmiş olan eserlerden bilgiler almışlardır. Asırlarca bu eserler esas alınarak yapılmış olan çalışmalar Rusya topraklarında Kur'an ve İslam anlayışının tahrif edilmesine sebep olmuştur. Birkaç yüzyıl boyunca, bu yazılardan Kur'an ve Hz.Peygamber hakkında çarpıtılmış bilgiler insanların islam dinine karşı hoşgörüsüzlüğe sebep olmuştur.

Bu çalışmada Rusya Müsteşriklerin ve Rusya İslam alimlerinin Kur'an'da sosyal problem meselelerine nasıl yaklaştıkları incelemektedir. Bu çalışmada Rus Müsteşriklerin Kur'an'la ilgili yazdıkları yanlış fikirleri islam alimlerinin sözleriyle ve delilleriyle rededilmektedir. Rusya müsteşriklerden biri olan Lusian Klimovich, Kur'an'da işkence, zorlama, kölelik, ve insanları sömürme gibi fikirler var olduğunu ileri sürmektedir. Onun fikirlerinin ne kadar yanlış olduğunu gösterebilmek için Rusya İslam alimlerinden olan Ziya Kemali ve Musa Bigiyev'in çalışmalarına başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Tefsir, Rus Müsteşrikler, Sosyal Problem, Klimoviç, Musa Bigiyev, Ziya Kemali, Eşitsizlik, Kölelik, Sömürme

KORAN AND SOCIAL PROBLEMS IN THE WORKS OF RUSSIAN ORIENTALISTS AND ISLAMIC SCHOLARS

Abstract

For a long time, historians and orientalists in Russia received information about the Qur'an and Islam in Russia from works translated from Latin, Greek, and Polish into Russian. Studies based on these works for centuries have caused the understanding of the Qur'an and Islam to be distorted in Russia. For several centuries, the distorted information about the Quran and the Prophet from these writings has caused people to become intolerant of the Islamic religion.

This study examines how Russian orientalists and Russian Islamic scholars approach social problems in the Quran. In this study, the wrong ideas written by Russian orientalists about the Quran are being rejected by the words and evidence of Islamic scholars. Lucian Klimovich, one of the Russian orientalists, claims that there are ideas such as torture, coercion, slavery, and exploitation of people in the Quran. In order to show how wrong his ideas were, the works of the Russian Islamic scholars Ziya Kemali and Musa Bigiyev were consulted.

Keywords: Koran, Tafsir, Russian Oreanalist, Social Problem, Klimovich, Musa Bigiyev, Ziya Kemali, Inequality, Slavery, Exploitation

RUS MÜSTEŞRİK VE İSLAM ÂLİMLERİNİN ESERLERİNDE KUR'AN VE SOSYAL PROBLEMLER

“Sovyet ateizminde sırasıyla Hıristiyanlığı, Budizmi ve İslam'ı tamamen parçalayan üç “K” vardı: Krylev, Kochetov ve Klimovich. Bu isimlerden her biri dergi sayfalarında yazılarının yayımlanması konusunda çok istekliydi. Ancak biz onların makalelerini yayımlama noktasında inananların duygularına ve hassasiyetlerine hakaret etmemeyi temel ilke edindik. –Dergi olarak-asli görevimizin bilimsel görüşleri ortaya koymak olduğunu düşündük. Çünkü her halükarda fikir özgürlüğünü savunuyorduk. Bu doğrultuda elbette - ateizmin katı ve vahşi yaklaşımlarından uzak durmaya özen gösterdik. Yayıncılık görevimizi işte bu üstün prensip dâhilinde yerine getirmeye çalıştık. Yukarıda adı geçen yazarların makalelerini yayımlarken de bu ilke ve prensiplere azami derece riayet etmeye özen gösterdik.”

O.T. Brushlinskaya, *Bilim ve Din Dergisinin* baş redaktörü.¹

Sovyetler Birliği Rusya'sında, Kur'an ve İslam Dininin, karşılaşılan sosyal problemlere ne şekilde çözümler önereceği konusunda pek çok çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde Kur'an ve İslam hakkında Sovyet Birliği toplumu iki farklı enformasyonla karşılaşmıştır. Nitekim dinlerin *afyon* olduğu fikrini savunanlar, ideolojik bir yaklaşımla Kur'an'ın, sosyal problemlere herhangi bir çözüm sunmasının mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşın içinde bulundukları dönemin zor koşullarına rağmen âlimler, sosyal problemlerin çözümünde Kur'an'ın etkili roller üstlenebileceği konusunda pek çok makale ve eser yazmışlardır. Bu çalışmada konu edindiğimiz eser de Sovyet Rusya toplumundaki bu realiteyi ön plana çıkan bir

¹ Smirnov M., Krug.P., “V Zashitu Svobodomsliya”, *Nezavisimaya Gazeta*, 21.10.2009.

eserdir. Sözümlü ettiğimiz eser, Rus müsteşrik Klimovich'in *Kur'an'ın Dünya Görüşü* isimli kitabıdır. Ancak biz burada bahsi geçen bu kitabın tamamını değil, konumuza esas teşkil eden kısmını, yani üçüncü bölümün son konusunu, daha açık ifadeyle "Kur'an'da Sosyal Problemler"² başlığını ele alacağız. Makalemizin problemini, onun bu eserde ileri sürdüğü iddialara İslam âlimlerinin verdiği cevaplar oluşturacaktır.

1. Rus Müsteşrik L. Klimovich'in Kısaca Hayatı

Sovyet Rusya döneminde Kur'an üzerine pek çok müsteşrik çalışma yapmıştır. Onlardan biri de 1907 senesinde Rusya'nın Kazan şehrinde dünyaya gelen Lusian Klimoviç'tir. Çocukluk ve gençlik yıllarını Kazan şehrinde geçiren³ Klimovich, 1929'da Dil ve Edebiyat fakültesinden mezun olmuştur. Mezuniyetinden iki yıl sonra ülkenin çeşitli yerlerinde farklı tarihlerde öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Onun görev yaptığı tarihler ve kurumlar aşağıdadır:

- 1931-1933 yılları arasında Tataristan Pedagoji Üniversitesi,
- 1932-1934 yılları arasında Doğu Çalışanları Komünizm Üniversitesi,
- 1934-1953 yılları arasında Moskova Pedagoji Enstitüsü
- 1960-1989 yılları arasında A. M. Gorkiy Edebiyat Enstitüsü

Klimovich, 1989 yılında vefat ettiğinde ardında çoğu ateizm hakkında, aralarında İslam ve diğer dinlerle alakalı kitapların da bulunduğu 500'e yakın eser bırakmıştır.⁴ Bu kısa biyografiden sonra makalemizin aslı sorunsalına, *Kur'an ve sosyal problemler* meselesine yazarın nasıl baktığına geçebiliriz. Bu bağlamda ele alacağımız ilk konu Kur'an'da sosyal eşitsizlik meselesi olacaktır.

2. Kur'an'da Sosyal Eşitsizlik Meselesi

Kur'an'da sosyal eşitsizlik meselesi, kuşkusuz müsteşriklerin en çok değindikleri konulardan biridir. *Kur'an Hakkında Kitap Ve Onun Ortaya Çıkışı Ve Efsanesi*⁵ kitabında "Kur'an ve Sosyal Problemler" diye bir bölüm açmıştır. Klimovich burada Kur'an'daki birtakım ayetlerin o dönemde var olan eşitsizlik problemini ortadan kaldırmak bir yanan desteklediğini iddia etmektedir. Bu konu inançlı Müslümanın toplumsal statüsünü tayin etmektedir. Dolayısıyla son derece önemli bir konudur. Ona göre Kur'an'ın bu yaklaşımı, ilahi vahyin gönderildiği ve kitap haline getirildiği zamanın koşullarını yansıtmaktadır. Diğer yandan Kur'an'ın temel meselesi, hitap ettiği insanlara, doğruluk ve iyilik gibi yüce erdemleri öğretmektir. Ona göre bu, Kur'an metninde göze çarpan çelişkilerden biridir. Zira bir yandan ahlaki bir takım edimleri ön plana çıkarırken yine ahlaki olan sosyal eşitsizlik gibi bir meseleyi zamanın toplumsal koşullarında ikincil konumda görmüştür. Dolayısıyla Kur'an bir yandan

² "Kur'an ve Sosyal Problemler" konusu *Kur'an'ın Dünya Görüşü* kitabının III. Bölümde yer almaktadır. Bu bölümde sırasıyla aşağıdaki konular ele alınmıştır:

- a) Allah, Kur'an'ın İlahı
- b) Kur'an, Uzay, Dünya, Flora Fauna Hakkında ne Diyor
- c) Kur'an'a göre İnsanlık Tarihi: Fantastik ve Gerçek
- d) Kur'an ve Sosyal Problemler

³ Milliband S.D, *Bibliograficheskiy Slovar Sovetskih Vostokovedov*. M., 1975, s. 255.

⁴ Gusterin P.V. "Koran Kak Obiyekt İzucheniya" Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014, s.20. ISBN 978-3-659-51259-9

⁵ Bu kitabın yazarı, Marksist-Leninist düşünce açısından Kur'an'ın oluşumunu, tarihini, içeriğini analiz etmektedir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır:

- I. Kur'an ve Erken İslam
- II. Kur'an'ın Toplanma, Öğrenme ve Tercüme Edilme Süreci
- III. Kur'an'ın Dünya Görüşü.

insanları birleştirirken ve onların eşitliğinden bahsederken öte yandan toplumda süregelen bir şekilde var olan eşitsizlik çelişkisini aşamamıştır.⁶

Klimovich'e göre Kur'an'ın eşitsizliği meşrulaştırdığına dair en önemli kanıt, "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de."⁷ ayetidir. Şöyle ki o, bu ayetin, siyasi ve idari erki, toplum kesimleri arasındaki sosyal eşitsizliğin hukuki açıdan yasallaştığı, ahlaki açıdan ise meşrulaştığı bir alan olarak gösterdiğini; dolayısıyla diğer kesimleri güç ve iktidarı elinde bulunduran seçkin kesime itaat etmeye zorladığını düşünmektedir. Üstelik eşitsizliği normalleştiren sadece bu ayet değildir. Bu doğrultuda Kur'an'da daha pek çok ayet bulunmaktadır ve bu ayetler, sömürme, kölelik gibi kavramları müspet bir uygulama olarak önermektedir. Zira bu düzen o ayetlere göre Allah tarafından konmuştur. Nitekim Kur'an'da "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık. Onların bir kısmı, diğer bir kısmına iş gördürsün diye kimini kimine derecelerle yükselttik. Rabbinin rahmeti ise onların toplaya geldiklerinden hayırlıdır." (Zuhruf 42/32) denmektedir.⁸ Buna karşın Klimovich'in yukarıdaki iddiasını çıkardığı bu ayetler, aynı siyasa ve sosyolojiyi teneffüs eden Müslüman âlimler tarafından farklı yorumlanmıştır. Bunun örneklerinden biri İdil-Ural ve Rusya İslam âlimlerinden biri olan Musa Bigiyev'in (1874-1949) bu ayetle ilgili yorumudur. O, buradaki eşitsizliğin fitri bir durumun neticesi olduğunu, sun'i bir şekilde oluşturulmuş hukuki ve siyasi eşitsizliği doğuracak nitelikte olmadığını tespit etmektedir. Nitekim yetenekleri ve özellikleri itibar alındığında hiçbir insan diğerine eşit değildir. Bu durum, insanların seçimlerini de etkiler. Biri ilim talep etmeyi tercih eder ve bu konudaki yeteneklerini geliştirir; diğeri siyaseti. Aynı şekilde özel yetenek gerektiren pek çok sanat ve meslek vardır. Bunları tabiatıyla en iyi şekilde icra edecek olanlar da o konuda yetenekli olanlardır; yoksa tek başına onun eğitimi almak icranın mükemmelliği için yeterli değildir. Bu yetenekler, verilidir; insan bunu çalışmakla ve o konuda tahsil görmekle kazanamaz. İşte ayette bahsi geçen Allah'ın bir kısım insanları, diğerlerinden üstün kılmasının anlamı budur. Söz konusu yeteneklerin her bireyde farklı alanlara yöneltilmiş olması ve farklı derecelerde tahakkuk etmesi İlâhi bir hikmettir. İnsanları farklı yeteneklerle yaratmıştır ki siyasi, sosyal vb. sorunlarla karşılaştıkları zaman bir araya gelsinler, müşavere etsinler ve çözüm üretsinsinler. Eğer eşit olsalardı, kendi kendilerine yeteceklerinden sosyal hayata ihtiyaç duymayacaklardı.¹⁰

Musa Begiyev'in yorumuna baktığımız zaman bu ayetin hiç bir lafzından istismar manasının çıkarılamayacağını görüyoruz. Allah, bu ayetle insanın neden sosyal bir varlık olması gerektiğini ortaya koymuştur. Allah onları farklı yeteneklerle yaratmıştır ki, onlar birlikte toplumsal bütünlüğü oluştursunlar, bir araba motorunda olduğu gibi, her bir parça mikro düzeyde kendi işini görürken ait olduğu sistem içinde de motoru çalıştırsın. Bu, her zaman için geçerlidir. Örneğin insan bir ev inşa etmek için gerekli olan tüm malzemeleri kendisi üretmez. Birileri kerpiç, tuğla, briket vs.'yi, birileri çimento ve harç için kullanılan diğer malzemeyi, birileri demir vb. gereçleri üretir. Buna rağmen o üreticiler, binayı inşa etmek için mimara,

⁶ Klimovich Lucian, "Kniga o Korane, ego proishojdenii i mifologii" İzdatelstvo Politizdat, Moskva 1986. s.251.

⁷ Nisa 4/59.

⁸

⁹ Klimovich Lucian, "Kniga o Korane, ego proishojdenii i mifologii" İzdatelstvo Politizdat, Moskva 1986.

¹⁰ Musa Bigiyev, "İstoriya Korana i Ego Svodov" İzdatelstvo Medina, Moskva 2016, s. 45-46.

ustalara ve işçilere ihtiyaç duyulur. Eğer bunların tamamını kendisi yapsaydı o zaman kimseye ihtiyaç duymazdı. Musa Bigiyev, bu yorumuyla Klimovich'in yorumunu çürütmüş, ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymuştur.

İdil-Ural topraklarında yaşayan bir başka âlim Ziya Kemali¹¹ (1873- 1942) ise bu eşitsizlik meselesini şöyle yorumlamıştır:

Allah dünyadaki insanları mükemmellik seviyesine ulaştırmak için, onları birtakım engellerle sınamaktadır. O, insanlara o kadar yetenek, özellik ve güç yerleştirmiştir ki, bunlar sebebiyle insan dünya halifesi olabilir. O, insanları bir vücut gibi yaratmıştır, onların mutluluğu da birlik ve beraberlikte olabilir. Eğer birisi kendi vücuduna bakıp: “Neden tüm beden azalarım göz veya dil değildir?” diye sorsa, ona şu cevap gelir: “Tüm azalar birbirine yardım etmek ve desteklemek üzere farklı şekilde yaratılmıştır.” İşte insanlar da birbirlerine yardım etsinler ve destek versinler diye eşit yaratılmamıştır. Eğer tüm beden sadece göz olsaydı, yani kendisiyle bir şeyleri tuttuğumuz ellerimiz veya bir şeyleri dinlediğimiz kulaklar ya da bir şeyleri söylediğimiz diller olmayacak, bunun yerine sadece gözden ibaret olacaktık. Bir başka ifadeyle bu saydığımız her bir organ sadece göz olacaktı. Vücudumuz her yerinde eşit düzeyde gözle temsil edilecekti. Aynı bunun gibi, eğer tüm insanlar asker olsaydı, o zaman dünya nasıl gelişebilirdi? Ya da tüm insanlar tüccar olsaydı kim buğdayı eker, ekmeği yapardı; kim, şehirleri inşa ederdi? İnsanların dünya üzerinde birlik ve beraberlik içerisinde bir vücut şeklinde yaşamaları için, Allah onları farklı özellikler ve yeteneklerle yaratıp farklı coğrafyalara yerleştirmiştir. Eğer insanların hepsi aynı olsaydı ve sadece bir basamakta dursalardı, o zaman rol ve haklar paylaşılamaz, dünya üzerinde fitne, savaş, nefret olurdu. Öyleyse her bir insanın farklı yaratılması onun için bir imtihandır. Buna rağmen Allah insanlara, mutsuz, fakir veya güçsüzlere yardım etmeye emretmiştir.¹²

¹¹ Ziya Kemali (Pervazetdin Celaletdinovich Kamaletdinov) 9 Aralık 1873'te Ufa'dan 30 kilometre uzaklıktaki Kelyaşevo köyünde doğdu. Ailesi o kadar fakirdi ki kardeşlerinin çoğu çocukluk çağında ölmüştü. Hatta Ziya Kemali'nin okula giderken giyeceği kışlık elbisesi bile yoktu. Buna rağmen Ziya Kemali altı yaşından itibaren köy mollasından İslam ilimleri tahsil etmeye başladı. Okul arkadaşlarından daha çalışkan ve gayretliydi. Arkadaşlarından derslerde daha ilerideydi, öyle ki hocasına yönelttiği sorular, hocasını dahi zorlamaktaydı. Eğitim hayatını şu an Başkurdistan Cumhuriyeti'nin Ufa şehrindeki Usmaniye medresesinde devam ettirdi. 1847-1907 yıllarında Ceditçi olan Hayrulla Usmanov'un eğitim programına seküler dersleri eklediği bu medrese Hayrulla Hocaya nispetle “Ceditçilerin medresesi” diye tanınırdı. Kazan, o dönemlerde teoloji ilimlerin eğitiminde güçlüydü, Ufa ise İslam felsefe ilimlerin eğitiminde daha ilerideydi. Bu durum, Ziya Kemali'ye de yansdı. Usmaniye medresesini tamamladıktan sonra matematik ve doğa bilimleri öğrenmek için İstanbul'a geldi. Cemalettin Bey ve Muhammed Esed'den dersler aldı. Ardından Mısır'a geçti, Ezher Üniversitesinde okudu. O dönemde Ezher'in teoloji başkanı ve rektörü Muhammed Abdüh'tan ders aldı. Abdüh, Ziya Kemali'yi Ezher'de öğretim üyeliği teklif etti. Ancak Ziya Kemali kendi insanlarına ilim öğretmekte kararlı olduğu için bu teklifi geri çevirip Ufa'ya döndü. Ufa'da Usmaniye Medresesinde başöğretmen olarak çalıştı. Burada Kur'an ve Felsefe dersleri verdi. Burada bir süre çalıştıktan sonra yeni açılan ve programını kendisinin yaptığı Galiye Medresesine geçti ve burada Tefsir ve Siyer dersleri verdi. 1906-1919 yıllarında Galiye medresesinde müdürlük görevi yürüten Ziya Kemali 1942 senesinde Samara hapishanesinde öldü. Ayrıntılı bilgi için bk. Ziya Kemali, *İslam Felsefesi*, (Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo), 1: 9-56.

¹² Ziya Kemali, *İslam Felsefesi*, 1: 246.

3. Kur'an'da Kölelik Meselesi

Kur'an ayetlerini maksatları açısından incelediğimizde Allah'ın köleliği sosyal bir statü olarak teşvik etmediğini fark ederiz. Bununla birlikte Rus müsteşrikler, ilgili ayetleri yüzeysel – salt literal anlamlarıyla- okuyarak köleliğin İslam dininde teşvik edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu durum, o bölgelerde yaşayan İslam âlimlerini, müsteşriklerin Kur'an'a isnad ettikleri bu iddialarını çürütmek amacıyla makaleler yazmaya sevk etmiştir.

Yukarıda bahsi geçen âlimlerden biri Ziya Kemali'dir ve o, müsteşrik iddialarının aksine İslam'ın köleliği bitirmek için gönderildiğini söylemektedir. İslam dini, insanlık dinidir. Bu dinde herkes eşit ve değerlidir. Kur'an'ın hiçbir yerinde insanları köleleştirin şeklinde emir yoktur. Köleliğin asıl sebebi, savaşta bir kısım insanların esir alınmasıdır. Kur'an'da esirler hakkında Allah, şöyle buyurmaktadır: “*Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun; sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; savaş sona erince onları ya karşılıksız, ya da fıdye ile salıverin!*” (Muhammed 47/4). Bu ayete baktığımızda görürüz ki Kur'an, cahiliye döneminin kölelikle ilgili kurallarını kabul etmez. Bu yüzden Kur'an'ın hiçbir yerinde “*Esirleri köleleştirin*” şeklinde bir emir geçmez. İslam köleliği kabul etmez ve bunu bitirmek için çözümler üretir.¹³

Ziya Kemali, İslam dinin köleliği bitirmek için bu dünyaya geldiğini söyler. Kur'an ayetlerinde köleliği teşvik edici bir emir bulunmamakla birlikte kölelerin azat edilmesine özendirilecek pek çok ayet bulunmaktadır. Öyle ki Kur'an, Müslümanların işlediği farklı tür ve kategorideki pek çok günaha kefarete olarak kölelerin özgürleştirilmesini istemiş, ayrıca *mukatebe* isteyen kölelerin taleplerine de olumlu cevap verilmesini vaz etmiştir. Hukuki norm niteliğindeki tüm bu ifadeler, İslam'ın köleliği sosyal bir örgütlenme biçimi olarak benimsemediğini, bilakis onu kademe kademe ortadan kaldırmak istediğini ortaya koymaktadır. İslam'ın bu konuda tedriciliği benimsemesinin nedeni ise toplumun henüz zihinsel ve kültürel olarak bu derece köklü bir değişime henüz hazır olmamasıdır. Ayrıca İslam, efendilere köleler üzerinde sınırsız mülkiyet hakkı tanımamıştır; bilakis onların da hür insanların sahip olduğu pek çok temel hakka sahip olduğunu her fırsatta ilan etmiştir. Başka hiçbir semavi dinde kölelere yönelik bu denli hassas bir tavır görülmez. Nitekim Hz. Peygamber, “*Köleleriniz, kardeşlerinizdir. Allah onları size emanet olarak vermiştir. Giydiğinizden onları da giydirin; hiçbir insana ve hiçbir mahlûka asla zarar vermeyin!*” buyurmuştur.¹⁴

Bir diğer İslam âlimi Musa Bigiyev, kölelik meselesini *Kavaidi'l-Fikhiye* kitabında ele alır. Onun tespitlerine göre Kur'an'da insanı köleleştirme niyeti taşıyan tek bir ayet dahi yoktur, bilakis ilgili ayetler köleliği reddetmektedir. Zira Kur'an köleleri azat etmeye teşvik eder. Köle azat etmeye sevap takdir etmesinin anlamı budur. Ayrıca efendisinden çocuk dünyaya getiren cariyeyi, başka hiçbir sözleşmeye ve işleme gerek duymadan hür ilan eder. Çünkü hiç kimse köle doğmayacağından cariyenin doğurduğu çocuk özgürdür. O çocuğun özgürlüğü, onu doğuranın da özgürlüğünü gerektirir. İslam'ın bu telakkisi o cariyeyi, kendiliğinden ve doğrudan özgür kılar. İnsanları taştan ve ağaçtan putlara kul olmaktan kurtaran bir dinin, köleliği teşvik etmesi kendisiyle çelişmesi anlamına gelir.¹⁵

¹³ Ziya Kemali, *İslam Felsefesi*, 1: 161.

¹⁴ Ziya Kemali, *İslam Felsefesi*, 1: 161-162

¹⁵ Ömer Keskioglu, *Musa Carullah Hayatı, Görüşleri, ve Eserleri*, İSAM kütüphanesi, s.64-67.

Klimovich cennet ayetlerini kanıt göstererek İslam dininin, insanları sınıflara bölen bir din olduğunu öne sürmektedir. Ona göre Kur'an iman edenlere ve itaat edenlere cennet ferahlığını, lezzetli içecekleri, kara gözlü hurileri vadeder. Kabir hayatı, cennet-cehennem ve oradaki lezzetler ve azaplarla ilgili ayet ve hadisler, bir kısım insanları köleleştirmek ve sömürmek için akıllıca üretilmiş araçlardır.¹⁶

Materyalist ve ateist Sovyet döneminde İslam'ı kötülemek için İslami olmayan pek çok şey Kur'an'a ve İslam'a yamanmaya çalışılmıştır. Bu zihniyet, Kur'an ayetlerini masal olarak görmüştür. Onlara göre İslam, medeniyetin önünde duran ve kaldırılması elzem olan bir engeldir. İşte bu yüzden ahiret, cennet, cehennem, kabir azabı gibi ayetlerin insanları bu dünyayı unutup tembelliğe sürüklediğini savunuyorlardı. Bu bakış açısından bu dünyanın geçici olduğunu, ebedi ve gerçek mutluluğun ancak ahirette olacağını beyan eden bu ayetler, insanları kontrol edebilmek ve mevcut durumlarını içtenlikle kabul etmelerini sağlamak için uydurulmuş afyonlu sözlerden ibaretti. Bu vb. söylemler, çağdaş dünyanın ilerlemesine engel teşkil ediyordu. Bu yüzden insanlık medeniyeti, üretmekten vazgeçip ataletle sürüklenebilir, sonunda da yok olabilirdi.¹⁷

Yukarıdaki teze verdiği karşılıkta Ziya Kemali söze, tüm dinlerin bu dünyaya önem verdiğini tespit ederek başlar. Dünyanın geçici olduğu hakikati, İslam'a mahsus bir ispatı gerekli bir önerme değildir. Neredeyse insanlık dinlerinin tamamı bu dünyayı geçici bir yurt olarak niteler. Bu dünya maksat değildir; ancak ebedi mutluluğu kazanabilmek için bir vesiledir. Bu yüzden tüm semavi dinler, bu dünyayı kemale ermek ve mutluluğu elde etmek için geçilmesi zorunlu bir konak olarak görmektedir. Dolayısıyla burada insanlara tanınan zaman boşa sarf edilecek bir zaman değil, ahiret için uğraşların verileceği verili ve sınırlı bir zamandır. Mademki tüm dinler insanın kemale erişmesine önem verir, o halde İslam'ın da kemale ermek için fani ve baki gibi birtakım değerler koymasından doğal bir durum yoktur. Öteki dünya tasavvuru ve o dünyadaki mutluluğun bu dünyadaki hal ve tavırlarımıza bağlı olduğu düşüncesi tüm semavi dinlerin ortak inanç konusudur. Öyleyse Müslüman birey ahireti için dünyayı ıslah etmelidir. Bunun için de kendisini o ebedi mutluluğa eristirecek araçlara özen göstermelidir. Bu, aynı zamanda bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi de beraberinde getirecektir. Çünkü ahiretin teminatı, dünyanın ıslah ve imarı ile mümkündür. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara bir şekilde faydalı olmak bir bakıma fani olan dünyada ebedi saadetin tuğlalarını döşemektir.¹⁸

Klimovich'e göre "Allah'ın Rahmeti" olarak tarif edilen özel mülk, eşitsizlik gibi konularla ilgili ayetler, esasen arkalarında birtakım masum olmayan niyetler gizlemektedirler. O, buna delil olarak Kur'an'dan şu ayetleri getirmektedir:

"Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar" (Nahl 16/71).

"Kölelerinizden, verdiğimiz rızıklarda sizinle eşit haklara sahip olan ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? Düşünen bir topluluk için ayetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz." (Rum 30/28).

¹⁶ Lucian Klimoviç, "Kniga o Korane", İzdatelstvo Politizdat, Moskva 1986. s.218.

¹⁷ Ziya Kemali, *Antologiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Ziyaetdin Kemali*, Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan 2010, s.104.

¹⁸ Ziya Kemali, *Antologiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Ziyaetdin Kemali*, s.104.

Ona göre bu ayetlerden maksat, fakirlerin zenginlere ait malları güç kullanarak elde etmelerine engel olmaktır; yoksa gelir düzeylerini eşitleyip sosyal farklılıkları asgariye indirmek değildir. Nitekim bir başka ayette “*Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*” (Taha 20/131) denmekte; böylece toplumun alt gelir gruplarına fakirlik, zorluklar, sıkıntılar, sosyal adaletsizlik, kölelik vb. durumların aslında Allah'ın ihsanı olduğu inancı aşılanmak istenmektedir.

Klimovich eskiden doğuda ve batıdaki ileri toplumların değerlerinin Kur'an'ın vaz ettiği değerlerden farklı olduğunu söylemektedir. Buna delil olarak Nizami Gandjevi'nin *İskendername* kitabındaki “*Mutluların şehri*” şiirini getirmektedir. Orası öyle bir şehirdir ki, orada ne fakir, ne zengin vardır; tüm toplum aynı düzeydedir; ne sosyal baskı vardır ne de insanların birbirlerini köleleştirmesi ve istismar etmesi. Bu şehrin insanları şu beyitleri İskender'e okumuştur:

Eğer bizlerden birisi büyük veya küçük kıtlıkta

Ve biz de bunu biliyorsak. Onunla her şeyle paylaşıyoruz.

Biz bunu kanun olarak görüyoruz.

Hiç kimse bir kayıpla tanış olsun diye istemeyiz.

Biz kendi malımızla birbirimizle bir düzeydedir.

Bir birimize aynı eşit mal verilmiştir.

Bu dünyada biz aynı derecedeyiz.

Bizde birinin ağlamasından gülmezler.

Biz hırsızları bilmeyiz, bizim koruyucularımız dağlardır.

Hiç gerek yok. Neden korkacağız?

Bu mutlu şehirde eşitsizlik, baskı, tecavüz, kölelik yoktur. Buna mukabil Klimovich Kur'an'ın bütün bunların olduğu bir düzeni ilahi bir düzen olarak telkin ettiğini söylüyor. Hırsızlığı bilmeyen bu şehrin insanları her zaman sağlıklı kalıyorlar. Hastalıktan ya da bir başka sebepten değil, ancak yaşlılıktan ölmektedirler. Öyle bir hayat sürmektedirler ki ölürken dahi mutludurlar ve yaşadıklarına dair bir pişmanlık taşımazlar. Erken ölüm bir şekilde bu toplumun kurallarına uymayan kimselere, mesela hırsızlara dokunur. Buradaki insanlar, mutluluklarını birlikte çalışma erdeminden alırlar. Tarlada ya da başka bir yerde bu şehrin bireyleri eşittir ve bu ilkeye uygun olarak işlerini paylaşırlar. Yani her iş, her birey tarafından yerine getirilebilir. Herhangi özel bir statü, bu statüye özel bir iş ve o işe mahsus diğerlerinin üzerinde bir yetki yoktur. Bu yüzden hasatları verimlidir. Bir buğday tanesi yedi yüz buğday verir.¹⁹

Klimovich, İslam'ın eşitsizlik, kölelik gibi indiği dönemdeki yaygın uygulamaları, müminlere benimsetmek için örtülü bir dil kullandığını ispatlamak için mutasavvıflardan örnekler veriyor. Bir bakıma sadece müsteşriklerin değil bazı önemli Müslüman otoriteler tabir edebileceğimiz kimselerin ifadelerinin de bu tespitini teyit ettiğini savunuyor ve bu bağlamda Nizami'nin *Kâbusname*'sinden aşağıdaki alıntıyı yapıyor. Buradaki ifadelerde de aynı Kur'an

¹⁹ Klimovich, *Kniga o Korane*, s. 253-254.

gibi birtakım doğru olmayan niyetlerin perdelendiğini ileri sürüyor. Zira ona göre Nizami, sömürünün meşru bir olgu olmasına hizmet eden Kur'an ayetlerini yorumlarken satır aralarında o örtülmeye çalışılan hakikati itiraf ediyor.²⁰ Nizami'nin söz konusu ifadesi şöyledir:

“Allah bazılarını zengin bazılarını fakir olarak yaratmıştır. Aslında o herkesi zengin yaratabilirdi, ancak o yine de kölelerin yerini ve şerefini zenginlerden ayırıp ortaya çıkarmak için iki sınıf yaratmıştır.”²¹

Nizami Genjevi, eserlerinde İslam, din, Kur'an, sünnet ve züht konularını işleyen, dindar bir kişiliğe sahip, Bâtınlığa şiddetle karşı çıkan, şiirlerinde Ehl-i sünnet inancını öne çıkaran ve savunuculuğunu yapan mutasavvıf bir şairdir. Şiirlerinde Hz. Peygamber ve dört halifeyi övmüştür.²² Dolayısıyla böyle bir kişiliğe sahip birinden züht kavramını önce çıkaran birtakım ifadelerin dökülmesi sufi tabiatının bir yansımasıdır ve doğaldır. Onun *İskandernâme*'deki beyitleri ideal bir şehir, devlet ve hayat nasıl olmalıdır sorusuna verdiği cevabı içermektedir. Bu şehir ütopyadır. *İskandernâme*'de Allah'ın nizamını dünyaya yaymak amacıyla bir hükümdar olarak gösterilen İskender, adaletin simgesidir. Onun tüm seferleri ve çabası, adalet, nizam ve bilimi içindir. O, tüm ülkeler ve insanların bu kazanımlara ulaşmasını istemiş, bu ütopyaya ulaşınca da seferlerini sona erdirmiştir.²³ Nizami'ye göre İskender adil bir kahramandır; Kur'an'ın Zülkarneyn ismiyle kendisinden bahsettiği kimsedir. ²⁴*İskandernâme*, bu yönüyle tam bir ibret hikâyesidir.

Klimovich, kendi eserini Nizami'nin eseriyle kıyaslayarak, aslında sahip olduğu düşünceyle Kur'an'ın ifadelerinin ve bu ifadelerin etkisinde oluşan medeniyet tasarımı ve tasavvurlarının arasındaki uzaklığı göstermek istemektedir. Hâlbuki Nizami'nin bu eseri, Kur'an'da ahlaki çerçevesi çizilmiş yüce değerlere dayanan ütopyik bir sistemdir. Nizami burada ideal devlet ve toplum anlayışını yansıtmaktadır; herkesin bolluk içinde yaşadığı kimsenin kimseye haset etmediği bir toplum hayal etmektedir. Bu toplumda dağ-tepe besili hayvanlarla doludur; ancak onları hırsızlar veya kurtlardan koruyacak bir çobana ihtiyaç yoktur. Sınıf ayrımı ortadan kaldırıldığından, toplumun bütün fertleri makam ve sıfatlarına bakılmaksızın eşittir. İnsanlar yalan söylemezler, zulme tevessül etmezler, adalet, itaat ve Allah'a olan inançlarıyla sınırsız bir saadet içinde yaşamaktadırlar. Burada herkes mutlu ve hür olup, toplum menfaati için çalışmaktadır. Bu ülkede hiç kimsede ne altına ne de başka bir değerli eşyaya tamah edilir. Ölüm burada korkutucu değildir.²⁵ Nizami Kur'anda zikredilmiş olan tüm ahlaki kavramları ve değerleri bu eserde işlemiştir. Öyle görünüyor ki Klimovich, bilimsel etiğe sığmayacak şekilde Nizami'nin ifadelerini, kendi ön kabulleri doğrultusunda kontekstinden kopararak almış, böylece Kur'an'ın örtük birtakım niyetlere sahip olduğu fikrinin Müslüman bilim insanlarında da olduğu izlenimi vermeye çalışmıştır. Ona göre Nizami örneği, bu meyanda içerden bir eleştiri olduğu için çok önemlidir.

²⁰ Klimovich, *Kniga o Korane*, s. 253-254.

²¹ Klimovich, *Kniga o Korane*, s. 253-254

²² Kanar, Mehmet, “Nizami Gencevi”, *DİA*, XXXIII s. 183

²³ Kuliyeve, Kübra, Nizami Gencevinin “*İskandernâme*” Eserinde Doğu-Bati Süzgecinde İdeal Hâkim Sureti, <http://academy.beder.edu.al/Conferences>.

²⁴ Akalin, Nazir, “Nizâmi-Yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti Ve Eserleri”, s.86.

²⁵ Reha Yılmaz, Nizamî Gencevî'de İdeal Toplum ve Devlet, *Sızıntı Dergisi*, Aralık 2010 Yılı : 32 Sayı : 383

Klimovich, tabiatıyla Kur'an'a paralel olarak İslam âlimlerinin eserlerinde de eşitsizlik fikrinin olduğunu savunmuştur. Ona göre bu âlimler, zenginlerin fakirlerden üstün olduğu fikrini yerleştirmeye çalışmaktadır. *Kâbusname* buna örnektir. Bu eserde öyle bir nasihatnameye yer verilmektedir ki 1082 yılında Emir Unsurü'l-Maali Keykavus b. İskender Kabus b. Veşmigir, oğlu Gilanşah'a şöyle demektedir:

*Tanrı'nın kullarını iki bölük eylesinin sebebi budur ki bir bölümü nafaka verici olsun, bir bölümü nafaka alıcı; yani biri zengin biri yoksul, biri bey biri kul. Kul, padişahın ululuğu belli olsun diyerdir; yoksul da, zenginlerin şerefi onlarla artık olsun diyerdir. Onlar böylece Ulu Tanrı'nın beylere ve zenginlere ne mertebe verdiğini bilsinler.*²⁶

Klimovich bu metni, *Kâbusname*'nin Rusça çevirisinden almıştır. Bu çeviri özensiz hatta kabaca bir çeviridir. Eserin Türkçe çevirisi, Klimovich'in yukarıda aktardığı ifadeleri tam olarak karşılamamaktadır. Dolayısıyla onun vardığı sonuç, düşüncesini üzerine kurduğu delil, yetersiz olduğundan sağlıklı ve doğru bir sonuç değildir. Esasen o, eserin bu manada bir çıkarıma izin vermeyecek bir içeriğe sahip olduğunu bilmektedir. Ancak, araştırmadan ön kabullerine teslim olduğu için, daha doğrusu ideolojisini ispatlamak gayretinde olduğu için bu metni kendi çıkarına kullanmıştır.

Klimovich, Allah dilediğine zenginlik, dilediğine fakirlik verir ayetini bir keyfîlik olarak görmektedir. Sanki Kur'an'ın tarif ettiği Allah, birilerinin acı çekmesini, bu sırada başka bir kesimin son derece müreffeh bir hayat sürmesini planlamıştır. Böyle olunca söz konusu ilahi tasarruf bir haksızlık ve eşitsizlik kaynağı olacaktır. Bu düşünceye İmam Maturidi'den (ö. 333/944) alıntı yaparak cevap vereceğiz. O şöyle demektedir: "Allah insanlara zenginlik veya fakirliği, onları denemek için vermektedir. Allah zengini zenginliğiyle, sağlıklıyı sağlığıyla, fakiri fakirliğiyle, hastayı da hastalığıyla imtihan eder. O, insanları iki açıdan sınar: Verdiği nimetlere şükürde bulunmak veya verdiği sıkıntılara karşı sabretmek."²⁷ Kur'an'da bu manada pek çok ayet bulunmaktadır. "Rabbın rızkı dilediğine bol bol verir de kısar da. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları görmektedir." (İsra 17/30) ayeti de aynı konuyu işlemektedir. Bu ayetlere dayanarak, hiç akli ve fiziki çaba göstermeden beklememiz nimetlere ulaşmamız için yeterli değildir. Kaldı ki Kur'an bu anlayışı doğru da bulmaz. Çünkü "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'ın lutfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilir." (Nisa 4/32) ayetiyle de sabittir ki Allah, kendisinden üzerine düşen bütün sorumlulukları yerine getirerek isteyene ve bu uğurda gayret gösterene nimetlerini ihsan etmektedir. Allah, zenginliğin talep edilmesini ve bunun için gayret gösterilmesini tavsiye etmekte,²⁸ buna karşın fakirlikle ilgili böyle bir ne tembihte ne de imada bulunmaktadır. Ayrıca O, kime zenginlik kime fakirlik vereceğini de bilir. Eğer yukarıda zikrettiğimiz ayetleri tevîl etmeye çalışırsak, şu sonuca varabiliriz: Allah, insana zengin olabilmesi için sebepler ve fırsatlar vermektedir; ancak o, bu sebepleri görmeden ya kazancını israf edip boşa sarf eder ya da bu fırsattan nasıl faydalanabileceğini bilmez. Esasen Allah, birtakım insanların rızkını ahlaki

²⁶ Keykâvus, Emir Unsurü'l-Maâli, *Kabusname*, tercüme eden İyasoğlu Mercimek Ahmet, Tercüman 1001 eser sersinden, Kervan Kitapçılık Yayınevi, I, s.36, tarihsiz, Tercüman 1001 eser serisi 1970 basılmaya başlamıştır.

²⁷ Maturidi, *Te'vilat Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ensar Neşriyat, 5: 306.

²⁸ Bk. Ankebut 29/17; Cuma 62/10; Rum 30/46.

açıdan hazır olmadıkları için kısmaktadır. Söz konusu nimetlerin hakikatini kavradığında Allah ona layıkıyla ihsanda bulunacaktır. Hâsılı O'nun her fiili, hikmete mebnidir. Allah her şeyi en iyi bilmektedir.

Yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi pek çok ayeti insanların, bilhassa da idarecilerin kişisel maslahatları ve samimi olmayan istekleri doğrultusunda yorumladıkları tarihi bir hakikattir. Ancak bu tür girişimler, Kur'an'ın onayladığı tutumlar değildir; kaldı ki hiçbir yorum, Kur'an değildir. Dolayısıyla bu tür yorumlar, Kur'an'ın mutlak nassı gibi telakki edilemez. İslam idealdir, sorunsuzdur, mükemmeldir; ancak Müslüman, insandır ve bu niteliği dolayısıyla öyle değildir. Çünkü yaratılmış her varlık gibi insan da kusurludur. O halde metin ile yorumu, İslam ile Müslümanı özdeş değerler olarak görmemek gerekir. İslam, zulüm ve haksızlığı öznesini veya nesnesini düşünerek ayırt etmez. Nerede zulüm varsa, o zulümü kimin işlediğine itibar etmeksizin onunla mücadele eder; dolayısıyla insani değerleri, tümüyle içermekte ve korumaktadır. Ziya Kemali İslam'ın ihtiva ettiği uygarlık ilkelerini şöyle sıralamaktadır:

- İslam'da her insanın kanı kutsaldır; tek bir insanın kanının heder edilmesinden tüm insanlık sorumludur.
- Her bireyin mülkiyet hakkı ve mülkü korunmuştur.
- Her insanın onuru ve haysiyeti kutsaldır, insanlar ancak bilgi ve eğitim düzeyleri bakımından farklı olabilirler.
- İnsanlık sadece evrensel kardeşliği tanıdığı takdirde gelişebilir.
- Vicdan özgürlüğü esastır; her insan bu konuda hürdür ve insanlara vicdani tercihleri dolayısıyla dokunulamaz, başka bir dine insanlar zorlanamaz.
- Adalet mutlak bir zorunluktur, sözleşmeler ve yükümlülükler yerine getirilmelidir.
- Siyasi ve idari kararlar ve kanunlar mutlaka insanlığa hizmet esasına dayanmalıdır.
- Hiçbir kimseye başkalarının hukukunu çiğneme hakkı tanınmaz. Aynı şekilde bir bireyin kendine zarar vermesi de meşru kabul edilemez. Dolayısıyla ne zarar vermek ne de zarara uğratılmayı hoş görmek İslami değildir.
- Zararlı alışkanlıklar ve davranışlar kabul edilemez. Bu bağlamda sadece bağımlılık ve başkalarına karşı işlenmiş kötü fiiller değil, israf gibi hem bireye hem de topluma zarar veren davranışlar yasaktır.
- Başkalarının hukukunu ihlal eden insanların ıslah edilmesi esastır. Yani İslam ceza hukukunda asıl gaye cezalandırmak değil, topluma kazandırmaktır. Bunun için eğitime önem verilmelidir.
- İnsanlığa fayda sağlayan tüm işler, ameli salihdir ve bunlar, doğru yapılmalıdır.
- İlim öğrenme ve eğitim her insana farzdır.
- Bu ilkeler ya doğrudan Kur'an'dan alınmıştır ya da ondan çıkarsanmıştır.²⁹

²⁹ Kemali, Ziyaetdin, *Ziyaetdin Kemali, Antalogiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Serisinden*,

Yukarıda İslam dininin koyduğu yüce insani değerlerin sadece bir kısmı sayılmıştır. İlahi metin üzerinde yapılacak titiz çalışmalar onun içerdiği diğer insani değer ve ilkeleri ortaya koyacaktır. Doğrusu hayatımızı bu ilkeler muvacehesinde bir düzene koyarsak şu anda karşı karşıya kaldığımız pek çok sosyal sorun hayatımızdan çıkacaktır. Bu bağlamda sorumluluk, bireyden başlayıp topluma doğru uzanmaktadır. Yani Kur'an tüm topluma zoraki giydirilecek bir toplum mühendisliğini akılcı ve doğru bulmamaktadır. Bu yüzden bireyden başlamakta ve her bir bireyin kendini ıslah etmesini ideal toplumun inşası için zorunlu görmektedir. Nitekim Hz. Ömer, kendisi halife olmasına rağmen, bir sahabiden her gün evinin kapısında durup kendisine şu soruyu sormasını istemiştir: “Bugün Allah için ne yaptın?” Onun bu davranışı, gerçek islam dini yansıtır.

4. İslam'da Zorlama

İslam'da zorlama yoktur. Bu hüküm ayetle sabittir. Ancak Klimovich, söz konusu ayete rağmen başka ayetleri delil göstererek İslam'da zorlamanın olduğunu savunmuş ve bunu ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre İslam, başka dinlere inanan insanlara insanlık dışı davranışları reva görmekte, büyük bir hoşgörüsüzlükle onları ötekileştirip aşağılamaktadır. “*Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin*” (Ali' İmran 3/28) ve “*Ey iman edenler! İnkârcılardan hemen yakınızda bulunanlarla savaşın. Onlar sizin çetin gücünüzü görsünler. Biliniz ki Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*” (Tevbe 11/123) ayetleri bunun kanıtıdır. O, bu iki ayetin dışındaki ayetlere de atıflarda bulunarak iddiasını temellendirmek istemiştir.³⁰ Onun bu ayetlerden çıkardığı sonuç, İslam'ın toplumu bölüp parçaladığıdır. Ona göre bu özelliği nedeniyle sosyalizmin önünde önemli bir engeldir. Dolayısıyla toplum bireyleri üzerindeki etkisi asgari düzeye indirilmeli, mümkünse tamamen ortadan kaldırılmalıdır ve yine o, teamül edindiği üzere bu ayetleri de idealleri doğrultusunda kontekstinden çıkararak ve çarpıtarak almıştır. Zira bu ayetlerin nüzul sebepleri, içerdikleri karinelerin tarihsel tecrübelerle dayandığını izhar etmektedir. Buradaki başka dinlere mensup kimselerle dostluk kurulmasına dair yasak, bireyler veya toplumlar arası sosyal ve kültürel ilişkilerle alakalı değildir; bilakis savaş haliyle alakalı, sınırlı ve kaçınılmaz bir durumdur.

Kur'an, başka dine inanan insanları İslam'ı kabule mecbur eden bir hüküm içermez. Allah insanlara inançlarını seçme hakkı vermiştir; akıllarını ve kalplerini bu konuda faal hale getirmelerini istemiştir. Nitekim Yunus suresi 10/108. ayette Allah, şöyle buyurmaktadır: “*Ey insanlar, şimdi size Rabbinizden hakikat gelmiş bulunuyor artık. Bundan böyle her kim ki doğru yolu seçerse, bunu kendi lehine seçmiş olacaktır ve her kim de sapıklığı seçerse, yine bunu kendi aleyhine seçmiş olacaktır. Ben sizin davranışınızdan sorumlu değilim.*” Kehf suresi 18/29. ayette de “*De ki o, (Kur'an) Rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...*” buyurarak din seçiminin tamamen kişisel bir tercih olduğunu vurgulamıştır. Bu ayetler İslam'da zorlamanın olmadığını kesin bir dille ortaya koymaktadır.

Ziya Kemali, İslam dininin tüm insanlığı özgürleştirdiğini söyler. Ona göre İslam, inanç meselesini insanların iradelerine bırakmıştır. Aşağıdaki ayetler bunu kanıtlamaktadır:

- “*İslam'da zorlama yoktur*” (Bakara 2/257),
- “*Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.*” (Kâfirûn 109/6)

Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan 2010, s. 141.

³⁰ Klimovich, *Kniga o Korane*, s.255.

- “De ki: ‘‘Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.’’ (Kehf 18/28)
- “‘‘Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?’’ (Yunus 10/99)
- “‘‘An dolsun sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen de, onlar yine senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar.’’ (Bakara 2/145).
- “‘‘İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükümler. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fasıkların ta kendileridir.’’ (Maide 5/47).
- “‘‘Şüphesiz Tevrat’ı biz indirdik. ... Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.’’ (Maide 5/44).

Kur'an'da bu manada daha pek çok ayet bulunmaktadır.³¹ Ziya Kemali'ye göre bu ayetler, İslam'ın insanlara vicdani özgürlüğün kapılarını sonuna kadar açtığını gösterir. Zira İslam zorla kabul ettirilen bir inancın gerçek bir inanç olmayacağını, faydadan ziyade insanları münafıklığa sevk edeceğini, dolayısıyla bir toplumda mutlaka tesis edilmesi gereken huzur ve güven ortamını tehdit edeceğini farkındadır. Başka inançlara mensup toplum fertlerine bu konuda özgürlük tanınmasının toplumsal bütünlük için ne kadar önemli olduğunun bilincindedir. Bu nedenlerle inanç seçimini, bir ikrah meselesine dönüştürmez. Hatta “Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.” (En’am 6/108) ayetinin de değindiği üzere Müslümanlardan diğer inançlara karşı saygılı olmasını ister. Aksi halde farklı inançlara sahip insanlardan oluşan çok dinli toplumlar, hatta aynı dinin farklı mezheplerine mensup insanlardan müteşekkil toplumlar kaosa sürüklenir ve İslam kaosu, cinayetten daha tehditkâr ve kötü bir eylem olarak görmektedir.³² Vicdan özgürlüğü sorununu bu bağlamda değerlendiren Ziya Kemali, İslam'ın insanlara bu konuda sınırsız özgürlük tanıdığını düşünmektedir.³³

³¹ Kemali, Ziyaetdin, *Ziyaetdin Kemali*, Antalogiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Serisinden, Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan 2010, s. 141.

³² Bakara 2/191.

³³ Kemali, Ziyaetdin, *Ziyaetdin Kemali*, Antalogiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Serisinden, Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan 2010, s. 139.

SONUÇ

Yaptığımız araştırma neticesinde Rus müsteşrik Klimovich'in İslam'a karşı iç içe geçmiş katmanlar halinde tavırlar içerdiğini tespit ettik. Ancak bu tavırlardan biri diğerinden bağımsız değildir. Yani o, Kur'an ve İslam hakkındaki tespitlerini belirli bir amaca ulaşmak için kullanmıştır. Onun bahse konu yaklaşımını şöyle açıklayabiliriz:

1. Yazar, ilk aşamada İslam'ı konu edinen eserlerinde İslam'la ilgili doğru ve gerçek bilgileri vermekte; ardından bu bilgileri kendi ideolojisi uğruna İslam aleyhine bir propaganda malzemesine dönüştürmektedir.
2. Onun maksadı, bu dinin ve Kur'an'daki öğretinin çağdaş ve uygar Sovyet ve Rus toplumu için uygun olmadığını ortaya koymaktır.
3. Bunun için Kur'an ayetlerinden evrensel insani değerlere aykırı olduğunu düşündüğü ayetleri çıkarmış; ardından onları, metin içi ve metin dışı kontekstlerinden kopararak tevil etmiştir. Böylece bir yandan Müslüman olmayan Sovyet Rus toplumuna niçin İslam'ın ahyon niteliğinde bir araç olduğunu anlatırken öte yandan da bu toplumun Müslüman üyelerinin zihin ve vicdanlarına İslam hakkında şüphe düşürmeyi amaçlamıştır.

Klimovich ve onunla aynı fikirleri paylaşıp ve benzer yöntemleri benimseyen pek çok müsteşrik, olanca gayretlerine rağmen sadece İslam'a dair yeterli bilgisi bulunmayan kişiler üzerinde etkili olabilmışlardır. Kur'an'ı, Kur'an tarihini ve Müslümanlığın tarih içindeki seyrini bilenler, onun yazılarının arkasında peçelenmiş şekilde duran niyetlerini kısa sürede fark edebilirler. Bu konuda İslam âlimlerinin gayretleri de küçümsenemez; ne var ki daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu da inkâr edilemez. Zira İslam'a ve Müslümanlar aleyhinde kampanyalara dönüştürülen bu tür faaliyetler, bilgi ve iletişim teknolojileri ve yöntemlerindeki gelişmelere paralel olarak katlanarak artmaktadır. Dolayısıyla bugün, çağdaş Müslümanlara, özellikle de akademik sorumlulukları bulunan ilim insanları ve aydınlar da daha büyük sorumluluklar düşmektedir.

Müsteşriklerin Sovyet Rusya'da yürüttükleri propagandalar karşı İslam âlimlerinin verdikleri cevaplar, bu konudaki birikimden ve geçmiş tecrübeden istifade edebilmemiz açısından önemlidir. Ne var ki süreç içinde İslam âlimlerinin bu bağlamda yazdığı pek çok eserlerden günümüze ulaşmamıştır. O eserlerin bulunup literatüre kazandırılması da Müslüman ilim insanları ve aydınların görevidir. Musa Bigiyev ve Ziya Kemali gibi ceditçi tabir edilen âlimlerin çalışmaları gibi diğer çalışmalar da öncelikle karşılaştıkları yerel meselelere cevap teşkil etmesi bakımından özgündür; bu itibarla da bize sorunun farklı boyutlarını verebilir. Ayrıca ceditçi ekolün faaliyetleri ve ortaya koydukları eserler, kadimci tabir edilen klasik ekolle birlikte okunmalı, onların tavırları ile diğer yaklaşımlar arasında diyalektik bağıntılar var mı, tespit edilmelidir. Biz, eğer zamanında bu ekoller, enerjilerini birbirilerini tenkit etmek için değil de müsteşrik yaklaşımlara karşı koymak için harcasalardı, daha başarılı neticeler alınabilirdi, şeklinde bir kanaati taşıyoruz. Ancak bu kanaatin bilimsel bir veriye dönüşebilmesi için söz konusu akımlar arasındaki ilişkinin objektif bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.

KAYNAKLAR:

- Akalın, Nazir, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi, ‘‘Nizâmi-Yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti Ve Eserleri’’ makalesi, Güz 1998
- Gusterin P.V. ‘‘Koran Kak Obiyekt İzucheniya’’ Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014
- Kemali, Ziyaetdin, *Ziyaetdin Kemali*, Antalogiya Tatarskoy Bogoslovskoy Mısli Serisinden, Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan 2010
- Keykâvus, Emir Unsurü'l-Maâlî, *Kabusname*, tercüme eden İyasoğlu Mercimek Ahmet, Tercüman 1001 eser sersinden, Kervan Kitapçılık Yayınevi, tarihsiz, Tercüman 1001 eser serisi 1970 basılmaya başlamıştır.
- Klimovich Lucian, ‘‘Kniga o Korane, ego proishojdenii i mifologii’’ İzdatelstvo Politizdat, Moskva 1986
- Kur'an Meali Diyanet Başkanlığı
- Kuliyeva, Kübra, ‘‘Nizami Gencevinin ‘‘İskendername’’ Eserinde Doğu-Bati Süzgecinde İdeal Hakim Sureti’’ <http://academy.beder.edu.al/Conferences>
- Maturidi, Te'vilat Tercümesi, Ensar Neşriyat, çev.Prof.Dr. Bekir Topaloğlu 2015-2019
- Musa Bigiyev, ‘‘İstoriya Korana i Ego Svodov’’ İzdatelstvo Medina, Moskva 2016
- Milliband S.D, *Biblograficheskiy Slovar Sovetskih Vostokovedov*. M., 1975
- Reha Yılmaz, ‘‘Nizamî Gencevî'de İdeal Toplum ve Devlet’’, Sızıntı Dergisi, Aralık 2010
- Ömer Kesioğlu, *Musa Carullah Hayatı, Görüşleri, ve Eserleri*, İSAM kütüphanesi, 1964.
- Smirnov M., Krug.P., ‘‘V Zashitu Svobodomsliya’’ *Nezavisimaya Gazeta*, 21.10.2009.